

Hergott Kristóf

„Meddig marad a test a földben? Ameddig a Csallány igazgató úr ki nem ássa!”

Csallány Gábor Szentes környéki avar kori ásatásai.

Bevezetés¹

Csallány Gábort és a hozzá fűződő ásatási helyszínek nevét mára a hazai és a nemzetközi kutatás jól ismeri, mégis szerteágazó és sokrétű hagyatékának feldolgozása sokáig váratott magára.² Csallány életét több kutató, több megközelítésből is vizsgálta, ám régészeti munkásságát nem foglalták össze ez idáig. A nagymúltú múzeumalapító több száz szakirodalmat magába foglaló tudományos munkássága önmagáért beszél, a szakma iránti példaértékű elhivatottságáról tökéletes tanúbizonyságot tesz, mégis hagyatékának tetemes részét az eddig nem, vagy kevéssé kutatott ásatásai teszik ki.

Ebből a nagy halmazból is kiemelkedik az avar korszakkal kapcsolatos munkássága. Elmondható, hogy Csallány 1897–1942 között 17 lelőhelyen végzett feltárásokat Szentes városán belül, illetve annak környékén, ez idő alatt több ezer avar temetkezést tárt fel. Teljes hagyatékának az ismertetése nagy vállalkozás lenne egy kisebb terjedelmű tanulmányban, ezért szűkítettem a régészeti kort és a kutatások helyszínét. Így esett a választásom Szentes környékén végzett avar kori kutatásainak ismertetésére, ezen belül is kiemelkedő figyelmet szentelek a szentes-nagyhegyi avar temető feltárására, annak kutatástörténeti aspektusainak feltárására. Noha munkám pusztán egy kis szeletét dolgozza fel a kutató hatalmas hagyatékának, mégis úgy gondolom, hogy a nagyhegyi temetőről mind a mai napig nem rendelkezünk pontos adatokkal, annak ellenére, hogy nem csak Szentes környékének egyik

---

¹ A munka megszületéséért szeretnék köszönetet mondani Vágvölgyi Zoltánnak, segítségével sokkal szegényesebb lenne a dolgozat. A tanulmány 2022 november 21-én került lezárásra.

² Legutóbb Szalontai Csaba foglalta össze a Koszta József Múzeum első 70 évét a korabeli sajtó alapján, ám munkája ugyanúgy Csallány Gábor munkásságának lekövetésére is alkalmas. Bővebben lásd: Szalontai 2021.

legnagyobb temetőjéről, de a Tisza-Maros-Körös vidéken belül is egy kimagasló sírszámmal bíró lelőhelyről beszélhetünk.³

Úgy gondolom, hogy ezt a gazdag hagyatékot nem is lehet egyetlen munkába összesűriteni, hiszen a szentesi múzeumalapító közel fél évszázados terepi munkásságából nehéz olyan régészeti kort említeni, amelynek emlékét ne tártá volna fel a térségben. Épp ez a bőség sarkalt arra, hogy jelen munkám inkább csak egyfajta kutatástörténeti áttekintést adjon a múzeumalapító ezen munkáiról, hiszen feltárási eredményeinek korszerű kiértékelése egy önálló tanulmányt érdemelne, így erre jómagam most nem vállalkoztam.

Csallány Gábor élete⁴

Csallány Gábor az egykori Tolna vármegyében, Tamásiban született, 1871. május 10-én. Apja vasúti hivatalnok volt, így iskoláit többek között Budapesten, Bátaszéken, Károlyvárosban (Karlovac, Horvátország) és Fiumében (Horvátország) végezte. Sokoldalú személyiségéről mi sem árulkodik jobban, minthogy először a villanszerelő szakmát sajátította el, majd 1890-ben az Adriai Tengerhajózási Társaság alkalmazottjaként fél éves tengeri utazást tett Dél-Amerikában.⁵

Szentes városába az Ármentesítő Társulat műszaki napidíjasaként került 1893-ban, ahol később vármegyei közkórházi gondnok lett. Munkája kezdetben a gátépítésekhez kötődő telegráfálózat kiépítéséből állt, a régészettel is az ezekhez a munkákhoz kapcsolódó földmunkák során került közelebb. A munkálatok során napvilágra kerülő leletek felgyűjtésekor szembesült a térség gazdag régészeti múltjával, éppen ezért kezdte el szorgalmazni, hogy Szentesen szervezett keretek között legyen lehetőség a múlt darabkáinak megmentésére.⁶

Ennek eredményeképpen, mindössze 26 évesen, 1897-ben eljárta a szentesi Csongrád Vármegyei Múzeum megalapítása ügyében, mely kezdetben, mint Csongrád megyei Történeti és Régészeti társulat működött.⁷ A múzeum megalakulását többek között a saját gyűjteményére

---

3 A Tisza-Maros-Körös vidéken belül a nagyhegyi temetőn túl még 3 db 300 sírnál nagyobb sírszámú temetőt ismerünk: Szarvas – Grexa téglagyár: 422 sír (Juhász 2004, 9); Szentes – Kaján: 459 sír (Madaras 2002, 354); Székkutas – Kápolnadűlő: 534 sír (B. Nagy 2003, 13).

4 A szentesi múzeumalapító életével több kutató is foglalkozott, foglalkozik, így jómagam eltekintek a részletes életrajzi ismertetéstől. Erről bővebben, a teljesség igénye nélkül lásd: Labádi 1981, 425; Tóttós 1995, 11; Vörös 1998, 297–299; Kelemen – Rózsa 1999, 141–145. Legteljesebb összefoglalást lásd: Vágvölgyi 2021, 7–11.

5 Vágvölgyi 2021, 7.

6 Liska 1997, 153.

7 Csallány 1897, 452; Hampel 1897, 280.

alapozta.⁸ A közgyűjtemény mellett létrehozta a Szentesi Torna Egyletet, a Szentesi Sakk Kört,⁹ valamint 1900-ban a Szentes című újságot szerkesztette. Az 1894. évtől kezdve több száz cikket, önálló tanulmányt írt, amelyek zömmel országos szakfolyóiratokban és a szentesi lapokban jelentek meg.¹⁰

Csallány 1895-től a Nemzeti Múzeum által szervezett Országos Régészeti társulat rendes tagjává vált.¹¹ Ugyanebben az évben már a Nemzeti Múzeum megbízásában ásatásokat vezetett a szentesi Vekerhát környékén a Ficsor-halomnál, illetve Kökényzugban.¹² A múzeumalapító alapos munkájának köszönhetően a gyűjtemény már 1897-ben 2571 db tárgyat foglalt magába. A korai gyűjtemény változatosságát mi sem mutatja jobban, minthogy a régészeti, néprajzi, történeti tárgyak mellett könyvek, okmányok, fényképek, festmények, illetve természetrajzi anyagokat is magába foglalt.¹³ Hosszú múzeumszervezői munkájának gyümölcse viszonylag későn, 1926-ban érett be, ugyanis ekkor nevezték ki hivatalosan is múzeumigazgatóvá,¹⁴ ekkorra az egyes gyűjteményekben őrzött tárgyak teljes száma már meghaladta 100.000-et.¹⁵

A II. világháború az ő életét is beárnyékolta: annak ellenére, hogy 1939-ben már nyugdíjazták, rátermett utód híján még ő látta el a múzeumi feladatokat, így a front előrehaladtával a múzeum gyűjteményét Szekszárdra menekítette, ő maga pedig feleségével 1944-ben Budapestre került, ahol a város ostromát már nem élte túl, 73 évesen, 1945 január 31-én tüdőgyulladásban hunyt el.¹⁶

Szentes környéki avar kori kutatásai

Csallány munkásságát az utókor hajlamos összefésülni a szentesi Attila-kultusz megteremtésével, melyhez kétségkívül szorosan kötődik, ám ennél jóval gazdagabb hagyatékkal rendelkezik, melynek számottevő részét az avar korral kapcsolatos kutatásai teszik ki. Mára közismert tényként áll előttünk, hogy Alföldi András 1932-es munkáját¹⁷ megelőzően

---

8 Schupiter 1928, 228. Vannak adataink arra vonatkozóan, hogy a Társulat gyűjteményéhez Szentes városa, a református egyház, valamint a szentesi ipartestület is felajánlásokat tett: Csallány 1897, 452; Szalontai 2021, 37–38.

9 Labádi 1981, 428.

10 Kenyeres 1967, 296.

11 Hampel 1895, 438.

12 Schupiter 1928, 227.

13 Csallány 1897, 452.

14 Rózsa 1995, 4.

15 Vágvölgyi 2021, 8.

16 Vágvölgyi 2021, 11.

17 Alföldi 1932.

a késő avar hagyatékot hun korinak határozták meg a kutatók,¹⁸ ennek köszönhetően szép számmal gyűltek a hun temetők és lelőhelyek, nem csak Szentes térségében, de a Kárpát-medence többi területén is. Csallány munkásságát éppen ez a „leletbőség” sarkallta arra, hogy a kor tudományos színvonalának megfelelő módon, az általa rendelkezésre álló adatok alapján Attila hun uralkodó székhelyét Szentes környékén keresse.¹⁹ Fontos azonban kiemelni, hogy tudományos közleményeiben nem kapott hangsúlyos szerepet a hun uralkodó székhelyének azonosítása, szakcikkeiben az általa rendelkezésre álló adatok alapján vonta le minden esetben a következtetéseit, a kor tudományos színvonalának megfelelően. Erre jó példa egy későbbi munkája, melyben önkritikát gyakorolva végzi el a leletanyag etnikumhoz kötésének pontosítását.²⁰ Alföldi András 1932-ben megjelent paradigmaváltó munkájának gondolatait, következtetéseit átveszi és maga is az avar korba sorolja az öntött vereteket viselő egyéneket.²¹

A múzeumalapító kutatásait a Történeti Társulat megalapításától kezdve adathozhatjuk a magyarországi régészeti szakirodalomban, de szinte biztos, hogy 1897 előtt is végzett kutatásokat.²² Ezt többek között az alapján is feltételezhetjük, hogy a társulat alapításáról szóló írásában a társulat céljaként azokat a kutatásokat jelöli meg, ahol előzetesen már végeztek ásatásokat.²³ Azt, hogy ezek mennyire tekinthetők szisztematikus kutatásnak, nehéz megmondani. A korabeli sajtóból számos ásatásról kaphatunk hírt, melyeket ma inkább „leletmentésként” értelmezhetünk, hiszen általában már a jelenségek előkerülésekor riasztották a szentesi múlt kutatóját. Annyi bizonyos, hogy az első avarokkal foglalkozó tudományos munkája 1899-ből való, ebben már az 1897-től megkezdett berekháti ásatásairól számol be.²⁴ Csallány pályáját a Szentes környéki avar kori ásatásai végig kísérték, a kutatások intenzitásában csak az I. világháború okozott némi változást, hiszen 1911 és 1923 között nem

---

18 Erről bővebben lásd: Szenthe 2020, 45–50.

19 Mindemellert a történeti források tanulmányozása is arra sarkallta, hogy a hun uralkodó székhelyét erre a térségre lokalizálja, ezt egy az Alföldi Újságnak adott interjújában ki is fejti (Szalontai 2021, 452). Fontos megemlíteni, hogy a Hun Birodalom székhelyének kérdése a mai napig nem tisztázott, bár a mai kutatás jóval árnyaltabb képpel bír a hun kori társadalomról, illetve a vezetőréteg kérdéséről. Erről bővebben lásd: Istvánovits – Kulcsár 2021, 436 – 438; Vida 2021, 175–176.

20 Érdekes mozzanat, hogy a tudományos munkásságában Alföldi eredményei alapján elveti a késő avar anyag hun korhoz való kapcsolását, ellenben népszerűsítő munkáiban később is hangsúlyosan jelenik meg Attila székhelyének motívuma. Lehetségesnek tartom, hogy Csallány noha lépést tartott a tudományos eredményekkel, felismerte, hogy a laikus közönséget mivel tudja a legjobban megfogni, ezért is kapott nagyobb szerepet a nem szakmai munkákban Attila székhelyének kérdése.

21 Csallány 1933–1934, 222.

22 Pontosabban csak felsorolások szintjén tudjuk, hogy például 1899-ben Dónáton és Lapróton (Lapistón), Békésszentandrás környékén, valamint Mezőberény környékén végzett kisebb-nagyobb kutatásokat (Csallány 1900, 185–186).

23 Csallány 1897, 452.

24 Ez a későbbi Szentes–Berekhát, Dancsik Gergely és Buzi Farkas Imre földje (Azonosító: 18282) néven ismertté vált gepida és avar temető.

végeztek kutatásokat a térségben, ugyanúgy a II. világháború időszaka alatt is lecsökkent a feltárások száma. Fontos kiemelni, hogy két évvel Budapestre való költözése előtt, a nyugdíjazása után három évvel, 1942-ben még Belsőecseren feltárt 5 avar sírt.²⁵

Csallány Gábor hagyatéka fontos és értékes a mai kutatás számára, mivel az általa feltárt több ezer avar kori sír rendkívül sok adatot szolgáltat és szolgáltatott az őt követő kutatóknak. Pótolhatatlan emlékeket mentett meg Szentes környékéről, mely által felhelyezte a várost az európai régészet térképére. Fontos kiemelni, hogy a szentesi múzeum alapítója nem volt végzett régész, pusztán a múlt megmentésére és megismerésére való törekvése vezette, így ásatási módszerei, illetve dokumentációjának alapossága pályája végéig folyamatosan fejlődött. Hagyatéka nem csak ásatási eredményeit, de a hivatása iránti elhivatottságát is őrzi, mely úgy vélem példaértékű az őt követő generációk számára.

Szentes-Nagyhegyi feltárásai

Csallány Gábor nevéhez több híres ásatás is kötődik, ezek közül is leginkább a népvándorláskoros ásatásait lehet kiemelni munkásságából. Ezen feltárások eredményei legtöbbször közlésre is kerültek, vagy általa, vagy a későbbi kutatók által, ám egy Szentes környéki – munkásságának szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bíró – ásatásáról a mai régészeti munkákban nem tesznek sok említést. Jelenlegi tudásunk szerint a szentes–kajáni temetőt tarthatjuk Szentes környékén a legnagyobb sírszámmal bíró avar temetőnek, a maga 459 sírjával,²⁶ melyet a szentesi múzeumalapító tárt fel. Egy másik nagysírszámú avar temető a térségből szintén Csallány kutatásai révén vált ismertté az utókor számára, ez a szentes–nagyhegyi temető.

A temető publikálására ez idáig nem került sor, annak ellenére, hogy több kutató több tanulmányban is foglalkozott vele, illetve részegységeivel.²⁷ A publikálás hiányának az oka talán abból is fakadhat, hogy nem maradtak fenn olyan adatok, amelyek pontosan megjelölnék a feltárások helyszínét, csupán az egykori telektulajdonosok neveit ismerjük, de azt, hogy ezek a telkek hol helyezkedtek el, sokáig nem lehetett pontosan megmondani. A kutatás számára éppen ezért sokáig nem volt egyértelmű, hogy egy temetőről beszélhetünk-e itt, vagy, hogy

---

25 Liska 2002, 351.

26 Madaras 1991; Madaras 2002, 354.

27 Ezeket a teljesség igénye nélkül lásd: Csallány 1932, 149–166; Kovalovszki 1957, 58–64, Liska 1997, 161, Liska 2000, 64, Mészáros 2016, 41; Bende 2017, 109.

részben- vagy teljesen feltárt-e a temető.²⁸ A feldolgozást tovább nehezíti, hogy a sírok számozását nem csak ásatási helyszínenként, de sokszor még évenként is újra kezdték,²⁹ emiatt sokáig nem lehetett megállapítani, hogy pontosan hány sírral számolhatunk a temetőben.³⁰

A temetőt 1927–1941 között tárták fel négy telektulajdonos, Juhász János, Musa János, Gálfy Lajos és Vass Sándor földjén.³¹ Kezdetben Csallány Gábor egyedül végzett itt kutatásokat, majd 1931-től fia, Csallány Dezső, majd később Zalotay Elemér is részt vett a munkálatokban, mely során összesen 380 sír került napvilágra. Az egyes ásatási helyszíneken végzett feltárások más-más módon kerültek dokumentálásra, míg az első ásatásokról alig vannak adataink, addig az utolsó sírok kibontásáról már precíz feljegyzések maradtak fenn. Csallány módszereinek a fejlődése is jól nyomon követhető ezáltal, ugyanis az első ásatási helyszínről, a Juhász-féle földön végzett ásatásokról maradt fenn a legkevesebb adat, holott onnan 168 sír látott napvilágot.³² Utóbbi a temetőben feltárt sírok kb. felének felel meg. A dokumentáció hiányosságára deríthet fényt egy 1926 december 17-i tudósítás,³³ mely arról értekezik, hogy Juhász Mihály (valójában János) a saját telkén a saját költségére végez feltárásokat, melyben Csallány Gábor is részt vett. A forrás több kérdést is felvet a nagyhegyi feltárások rekonstruálásával kapcsolatban. Ha szó szerint vesszük az újságcikkben foglaltakat akkor Csallány Gábor, mint megfigyelő, résztvevő, de biztosan nem főszereplő volt a feltárások során, elképzelhető, hogy csak „tanácsadóként” vehetett részt rajta. Ez talán magyarázattal szolgálhat arra, hogy ehhez a temetőrészhez nem maradt fenn temetőtérkép, ha Csallány csak, mint résztvevőként, de nem fő koordinátorként vett részt a feltáráson, lehet, hogy eleve nem is készült pontos ásatási dokumentáció.

---

28 Kovalovszki 1957, 19; Liska 1997, 161; Bende 2017, 198–199.

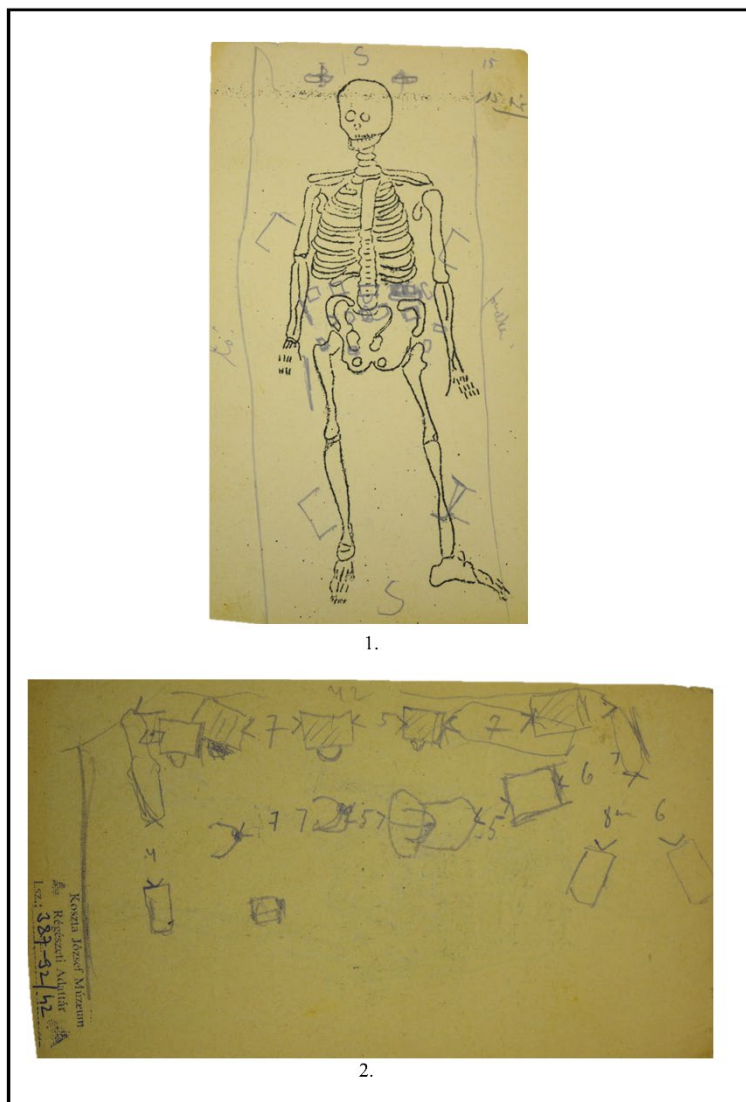
29 Például 140. sírból 2db, 25. sírből 3 db, 30. sírből 4 db volt.

30 Csallány Dezső 1932-ben 424 sírt tart számon a területen (Csallány 1932, 150–159), Zalotay Elemér egy 1941-es kéziratában szintén 424 sírt számolt (SzKJM RA 385-92). Kovalovszki Júlia 280 sírt számolt össze 1957-es munkájában (Kovalovszki 1957, 19; 64), később Liska András egy 1997-es munkájában 310 feltárt sírról beszél (Liska 1997, 161).

31 A korabeli sajtóból tudjuk, hogy az első avar kori leletek 1926-ban kerültek elő Nagyhegyről, ez 3 övgarnitúra volt (Szalontai 2021, 305). Azonban a területről már jóval korábban is kerültek elő leletek, a legelső darabok említése 1893-ból származik, ezek bronzkori leletek voltak és a Nemzeti Múzeumba kerültek (Farkas 1899, 255; Hampel 1893, 371). Bizonytalan adat, de talán Nagyhegynek a vasút környéki részéről beszélhet Farkas Sándor egy 1888-as munkájában, mikor a „szentesi szőlők Nagyhegy nevű részén, a Veker holt folyó partjánál” a vasútvonal építése során előkerült „ősmagyar” temetőre utal. Innen lovassírok kerültek elő, zablával, kengyelekkel, különböző alakú ezüstkapsokkal (melyek talán veretek lehetnek), valamint ezüst karperecekkel eltemetett halottak sírjairól számol be a publikáló (Farkas 1888, 384).

32 A kutatás számára sokáig nem volt egyértelmű, hogy pontosan hány sírral is számolhatunk a temetőben, illetve, hogy az egyes lelőhelyrészeken, hogy oszlik meg a feltárt sírok aránya, mégis a régi leltárkönyvek, a korabeli sajtóban fellelhető adatok és az ásatási dokumentáció együttes vizsgálata lehetővé tette, hogy pontosíthassuk a temetőről és annak feltárásáról alkotott képünket.

33 Szalontai 2021, 306.

1. tábla: Csallány Gábor terepi dokumentációja (SzKJM RA: 387-92). 1.: Szentés – Nagyhegy, Vass Sándor földjén, 1941-ben végzett feltárás 15. sírjának lapja. A sírlapon a koporsókapcsok mellett az övgarnitúra darabjai is jelölésre kerültek. 2.: A 15. sír

amit a mélyből a felszínre fordítanak.”³⁴

Csallány ásatási módszereinek a finomodása, ahogy azt már fentebb írtam, a nagyhegyi ásatások alatt tökéletesen követhető. Jól mutatja ezt a fejlődést, hogy míg az első sírlapokon

Csallány Gábor által vezetett feltárásokról először egy 1927. február 20-i újságcikkből értesülhetünk, ebben megemlítik, hogy a cikk megjelenésekor már négy hete tartanak a munkálatok, mely során eddig 150 tárgyat találtak. Egy szintén aznapi, ám másik helyi hírlap tudósítása szerint viszont Csallány Gábor naponta látogatja a feltárásokat, melyek két hete tartanak. Ez a lap egy érdekes mozzanatát is rögzítette a feltárásoknak: „Különösen nagy megértést és lelkes ügybuzgalmat fejt ki a gazdának két fia, Károly és Imre, akik reggeltől estig nem lankadó figyelemmel vizsgálják meg minden lapát földet,

34 Szalontai 2021, 309. Ezen adatokból feltételezhetjük, hogy a feltárásokat nem végezték kellő alapossgal, hiszen a cikkből világosan kiderül, hogy a munkálatok nélkülözték a régész folyamatos jelenlétét. Természetesen ez nem róható fel hibaként, hiszen a korban ez megszokott és bevett eljárás volt, így fontosnak tartom hangsúlyozni és kiemelni, hogy ezen adatok közlésével semmiképpen sem Csallányék és kiváltképp nem Csallány Gábor munkásságát kívánom bírálni, kizárólag azért sorolom fel ezeket, hogy tisztább képet kapjunk a feltárások menetéről.

csak felsorolta az előkerült tárgyakat, addig a legutolsó, 1941-ben végzett ásatásokon már a lapon az egyes síroknál a koporsókapcsok pontos helyét is jelöli. Hiába a precíz megfigyeléseknek, a dokumentáció a kor ásatástechnikai módszerei szerint készült, így olyan fontos információk, mint a sírgödör kialakítása, a sír pontos méretei,³⁵ az elhunyt karjának a helyzete nem került rögzítésre, míg a fejének az iránya, az állatáldozatok pontos helye csak ritkán került feltüntetésre. A sírlapokon történő dokumentálás a maga korában nagy innovációnak számított a régészeti kutatásban, előtte maximum felsorolták, hogy egy-egy sírból milyen leletek kerültek elő, jobb esetben rögzítették azok sírbéli helyzetét.³⁶ Ezzel szemben a sírlapok alkalmazása lehetővé tette, hogy a vázra is felrajzolhassák a tárgyak helyét, így ezek vizsgálatával egyértelműbbé vált a tárgyak eredeti helyzete is.³⁷ A sírlapok széleskörű alkalmazását először László Gyula indítványozta 1941-ben,³⁸ ezen módszert később a ma is alkalmazott sírrajzok és sírfotók váltották fel.³⁹ Véleményem szerint ez is jól példázza Csallány Gábor alaposágára való törekvését, hiszen annak ellenére, hogy nem részesült régészeti oktatásba, igyekezett a korban alkalmazott legújabb ásatástechnikai módszerekkel.

Elmondható, hogy az ásatók a temetőben elhunytak mellékleteinek sírbéli helyzetét gyakran pontosan adták meg, valamint a sírmélységek adatai szinte minden esetben rögzítésre kerültek. Noha utóbbi adat igencsak relatív, hiszen attól függ, hogy mikor „fogják meg” a sír feltjét.⁴⁰

Néhány sír esetében rögzítették, hogy azok mélysége nem egységes, valamelyik oldala felé, általában a hosszanti oldal felé mélyülnek, ezek akár különleges sírformák meglétét is felvethetik, hiszen a padmalyos sírok esetében a sír hosszanti oldalát lemélyítették. Ezeket a sírokat fentről lefelé „telibe” bontották, így a sírfalban nem érzékelték a fülkét,⁴¹ csak

---

35 Úgy vélem, hogy ahol erre vonatkozó feljegyzések maradtak fenn azok sem tekinthetők egészen pontosnak, hiszen a korszak bevett feltárási módszerével, a kutatóárkos kutatással kizárólag az elhunyt helyzetét próbálják megfigyelni és az eredeti sírgödör méreteivel nem foglalkoztak.

36 Jól tudjuk, hogy az első régészeti kutatások célja inkább a leletszerzés volt, ezt jól példázza többek között az első régészeti publikációk is, ahol kevés figyelmet szenteltek a tárgyak eredeti helyzetére, valamint a temetkezési szokásokra. Érdy János például az első közölt római kori temetkezéseket 1864-es munkájában, melyben inkább az előkerült tárgyak felsorolására fordított nagyobb figyelmet (Érdy 1864, 12).

37 Hiszen, ha egy tárgyról csak annyi adatunk van, hogy a jobb oldalon került elő, abból nem tudjuk meg, hogy a vázhoz képest jobb oldalról, vagy a dokumentáló szemzőgéből nézve a jobb oldalról, tehát a vázhoz képest a bal oldalról kerülhetett elő.

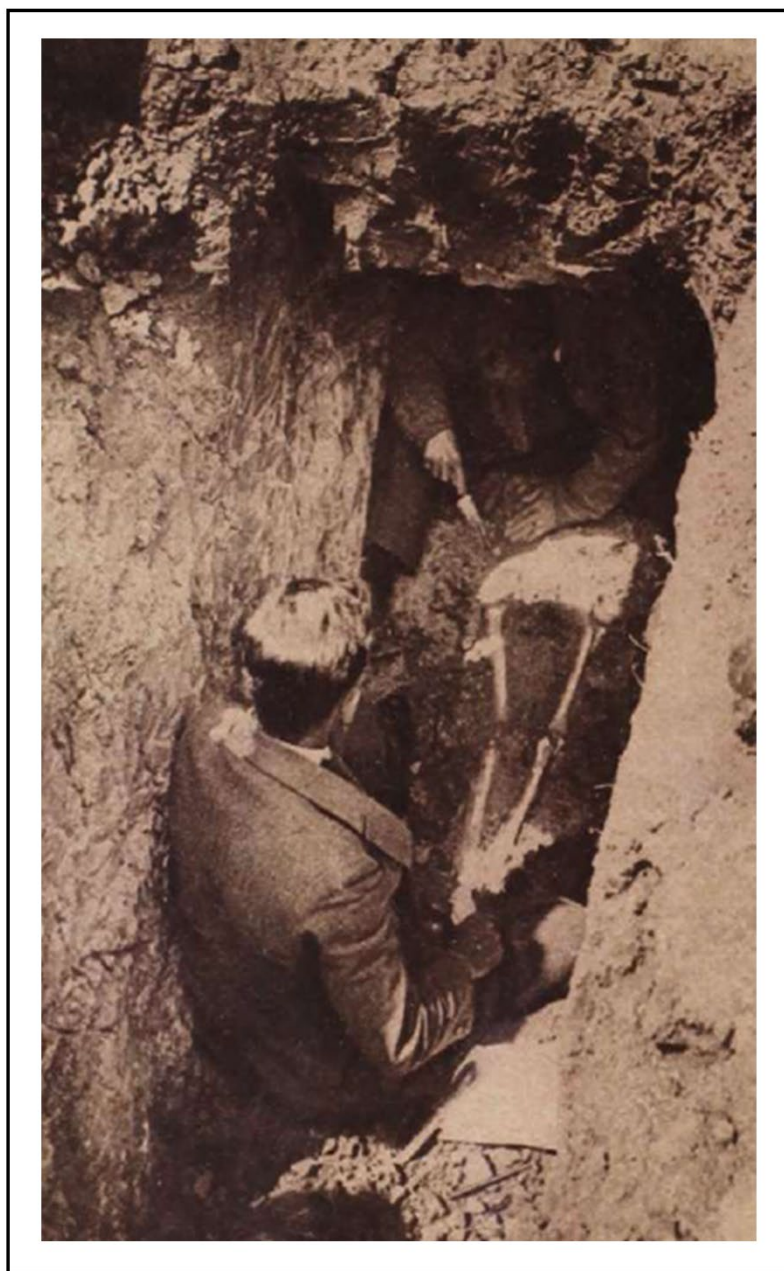
38 László 1941, 265.

39 László 2017, 17. A temetőfeltárás módszereinek fejlődéséről lásd: László 2017, 15–26.

40 Itt szintén fontos megjegyezni, hogy abban az időben teljesen általános szokás volt kizárólag a sírmélységek dokumentálása. A korban alkalmazott kutatóárkos módszerrel nem is lehet rögzíteni a sírok pontos metrikus adatait, hiszen ebben az esetben hosszú, 50-70 cm-es szelvényeket húztak, melyeket az észlelt sírfoltok irányába bővítettek, majd kiásták az elhunytat, nem- vagy csak ritkán törődve a sír eredeti méreteinek a megtartására.

41 A kutatóárkos módszerrel végzett feltárásnak egyik lényegi része, hogy a kutatóárkokban azonosított sírfolt irányába bővítik az árkot, majd fentről ráásnak az elhunytat, így csökken annak a lehetősége, hogy a sírfolt alapján megfigyeljék különleges sírformák meglétét.

2. tábla: Kutatóárkos módszerrel való sírbontás Mindszent – Bozó Ambrus Károly tanyája lelőhelyen (Milotay 1925b, 4). A képen Zalotay Elemér (háttal) és Csallány Gábor látható.

rányítottak fentről és a bemélyítésre már csak a mélységadatokból következtethetünk. A kutatóárkos módszer alkalmazásával tehát nehezen dokumentálhatóak a különleges sírformák. Erre jó példa egy ásatási fotó Csallány Gábor és Zalotay Elemér mindszenti ásatásiról. A Magyarország folyóirat főszerkesztője, Milotay István 1925-ben személyesen látogatott ki Mindszentre, ahol Bozó Ambrus Károly tanyáján folytak az ásatások.⁴² Az addigi eredményeket összefoglaló cikkhez tartozó képmellékletek sorában feltűnik egy fotó,⁴³ mely egy sírnak a bontását örökíti meg.

A képen Zalotay Elemér (háttal) és Csallány Gábor tár fel egy avar sírt, mely túllóg a kutatóárkonon, sőt a sírban nyugvó egyén csak deréktól lefelé látható, a sír többi részét Csallány Gábor már a föld alatt tárja fel.

42 Milotay 1925a, 7.

43 Milotay 1925b, 4.

A kép jól ábrázolja, hogy ezzel a módszerrel maximum akkor lehet pontosan megfigyelni a sír metrikus adatait, mikor azt teljes egészében érzékelik a kutatóárokban, de úgy vélem, hogy a szélesség- és hosszadatok ott sem tekinthetők pontosnak. Fontos megjegyezni, hogy a Tisza-Maros-Körös vidéken még nem dokumentáltak a késő avar korból padmalyos temetkezést,⁴⁴ így fentebbi felvetésem pusztán hipotetikus jellegű.⁴⁵ Mindemellett azt is fontos kiemelni, hogy az első hitelesen dokumentált padmalyos temetkezések még jóval a nagyhegyi ásatások előtt kerültek közlésre.⁴⁶

A nagyhegyi feltárások egy részéről temetőtérkép is készült. Összesen három eredeti temetőtérkép maradt fenn a Koszta József Múzeum adattárában, a Musa János földjén 1929–1930-ban végzett ásatások,⁴⁷ a Gálfy Lajos földjén 1932-ben végzett munkák,⁴⁸ valamint a Vass Sándor földjén 1941-ben végzett feltárások térképei,⁴⁹ ezen kívül még egy összesítő térképet ismerünk, melyet Zalotay Elemér készített.⁵⁰ Mindemellett más forrásokból is ismerünk térképeket: Párducz Mihály 1956-os munkájában közölte a Musa János telkén 1931-ben végzett ásatások térképét,⁵¹ valamint Nagy Márta 2005-ös munkájában a Somogyi Lajos földjén 1930-ban feltárt gepida temető térképét,⁵² amelyen a szomszédos Musa János telkéről átnyúló avar sírok is rögzítésre kerültek. Mind az eredeti, mind a másodforrásból fennmaradt térképek közös jellemzője, hogy egyik sem volt pontosan É-felé tájolva. Mivel a nagyhegyi telkek is ÉNy-DK tájolásúak, így a sírok felrajzolása is sok esetben eltért a dokumentációban leírtakkal. Érdeemes megjegyezni, hogy a temetőtérképek alkalmazása és közlése ebben az időben még nem terjedt el ebben az időszakban, így mindenképpen innovációként kell kezelni ezeknek a térképeknek a meglétét.⁵³

Szerencsére a tájolások torzulása minden térkép esetében következtetés volt, így vagy a sírok tájolása alapján, vagy a térképeken jelölt tereptárgyak alapján – ismerve a telkek eredeti

---

44 Bende 2017, 255.

45 Fontos azonban megjegyezni, hogy a 3 sír esetében, ahol a sírmélység padmalyos temetkezést is feltételezhet 2 a késő avar kor elejére, 1 a közép avar korra keltezhető (lásd: Vass Sándor földje, 1941-es ásatás, 14. sír keltezése: Bende 2012, 656; Vass Sándor földje, 1941-es ásatás, 15. sír keltezése: Bende 2012, 656; Vass Sándor földje, 1941-es ásatás, 29. sír). Az avar kori padmalyos temetkezéseknél az állatot és az embert is egyaránt helyezhetik a padmalyba, vagy az a sír aknájába (Lőrinczy 2011, 194–195).

46 A padmalyos temetkezésekre vonatkozó alapos kutatástörténeti áttekintést lásd: Lőrinczy – Straub 2006, 277–314.

47 SzKJM RA 235-84.

48 SzKJM RA 143-84. Fontos megemlíteni, hogy kutatásaim alatt az eredeti adattári mappára nem bukkantam rá, ám Mészáros Boglárka 2016-os munkájában még hivatkozik a térképre (Mészáros 2016, 60. kép, 133).

49 SzKJM RA 236-84.

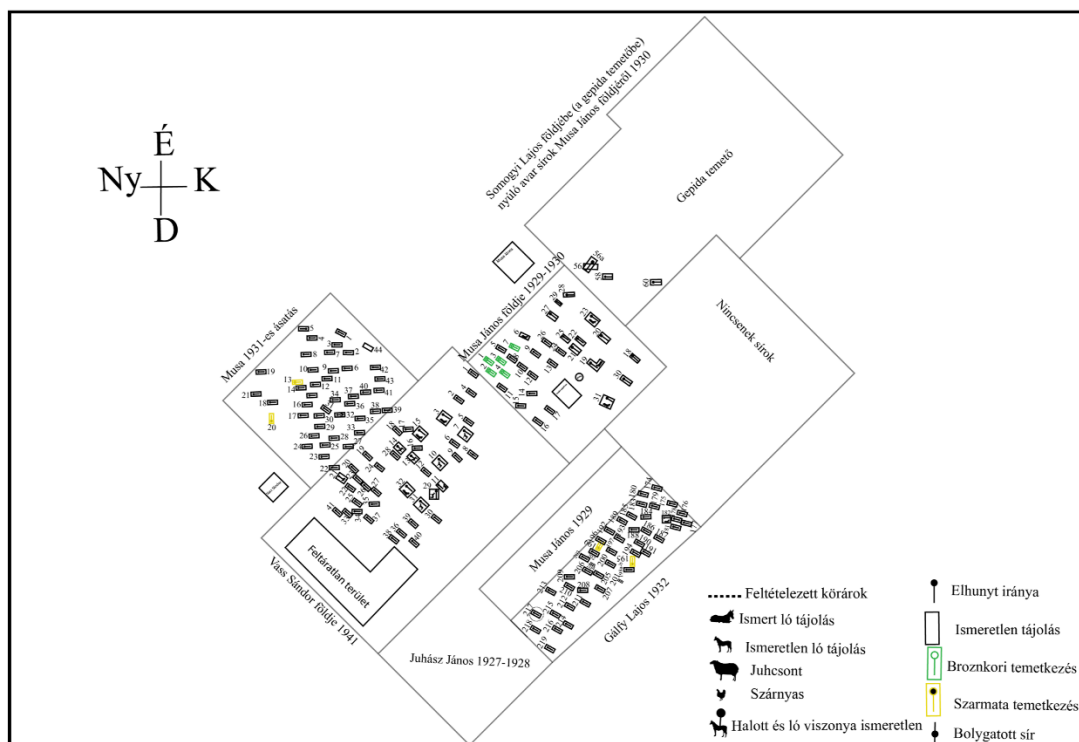
50 SzKJM RA 310-85.

51 Párducz 1956, 142.

52 Nagy 2005, 36; 12. kép.

53 László 1941, 265–266.

helyzetét – könnyedén a helyes irányba lehet állítani a térképeket, majd egymásra illesztve őket lehetőség nyílt felrajzolni a temető térképét.

3. tábla: A szentes – nagyhegyi avar temető térképe. (A szerző felvétele).

A temetőtérképek együttes vizsgálata alapján több toposzt is sikerült elosztatni a temetővel kapcsolatban. Többek között megtudhatjuk, hogy a gepida temető az avar temetőtől KÉK irányban terült el, a két temető kapcsolata nem állítható fel, hiszen két sír eleve szuperpozíciót is mutatott egymással. Véleményem szerint nem bizonyítható, hogy a temetőt a 6. századtól folyamatosan használták volna. Mindemellett kiderül az is, hogy vélhetően egy nem teljesen feltárt temetőről beszélhetünk. A temetőtérkép tanúsága szerint egyedül a DK-i részen, Gálfy Lajos földjétől K-re, valamint Somogyi Lajos földjétől, a gepida temetőtől D-re jelöltek sírmentes területeket, így a lelőhely talán csak ezen a részen tekinthető lehatároltnak. Sem az É-i, sem a D-i, sem a Ny-i oldala nincs megnyugtatóan lehatárolva, ám mindezen adatokat csak a topográfiai megfigyelések alapján mondhatom.

Összefoglalás

Csallány Gábor avar kori feltárásai máig fontos szereppel bírnak a kutatás számára, ezért is tartottam fontosnak a hagyatéka egy kis részletének boncolgatását. A szentesi múzeumalapító hivatástudata tükröződik vissza a nagyhegyi feltárásain, hiszen régészeti végzettség nélkül mentett meg és tárt fel olyan emlékeket, melyek a mai napig tanulmányokban köszönnek vissza, éppen ezért fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy írásommal semmiképp sem bírálni kívántam a kutató munkásságát. Úgy gondolom, ha Csallány avar kori munkásságát szeretnénk értékelni, nem szabad azt a mai szemmel, a jelenlegi tudomány állása alapján megítélni, mindenképp szem előtt kell tartani, ki kell hangsúlyozni, hogy a szentesi múzeumalapító a maga korának tudományos színvonalának megfelelően kutatta a múltat. A munkásságában a folyamatos fejlődés figyelhető meg, erre jó példa a fennmaradt sírlapjai és temetőterképei. Jól látható, hogy igyekezett naprakész lenni, nem csak a terepi dokumentáció és ásatási technológiai újítások, de a tudományos ismeretek terén is, így élete alkonyára teljesen kiforrott ásatási módszerekkel vizsgálta Szentes vidékének múltját. Úgy vélem, hogy Csallány Gábor munkássága méltán állhat példaként bármely régész generáció számára, hiszen a szentesi múlt megmentésére saját elhivatottságából törekedett, módszereivel folyamatosan igyekezett a tárgyak megmentésén túl, hogy a lehető legtöbb adatot is megmentse az általa végzett feltárásokon.

Felhasznált irodalom

Alföldi 1932 Alföldi András: *Leletek a hun korszakból és etnikai szétválasztásuk*. [Archaeologia Hungarica 9]. Budapest 1932.

Bende 2012 Bende Livia: Lószerszámos temetkezések, áldozati állatok és ételmellékletek a Körös-Tisza-Maros köze késő avar kori temetőiben. In: *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére*. Szerk.: Vida Tivadar. Budapest 2012, 645–676.

Bende 2017 Bende Livia: Bende Livia: *Temetkezési szokások a Tisza-Maros-Körös közén az avar kor második felében*. (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia). Szerk: Lőrinczy Gábor. Budapest 2017.

B. Nagy 2003 B. Nagy Katalin: A székkutas–kapolnadülői avar temető. In: B. Nagy Katalin: *A székkutas–kapolnadülői avar temető*. Szerk.: Bende Livia – Lőrinczy Gábor. [A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monographia Archaeologica 1]. Szeged 2003, 11–304.

Csallány 1897 Csallány Gábor: A Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulatról. *Archaeológiai Értesítő* 17 (1897), 452.

Csallány 1900 Csallány Gábor: A szentesi muzeum gyarapodása 1899-ben. *Archaeológiai Értesítő* 20 (1900), 185–186.

Csallány 1932 Csallány Dezső: Jazyg és germán leletek a szentesi múzeumban. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József-Tudományegyetem Archaeológiai Intézetéből* 8 (1932), 149–166.

Csallány 1933-1934 Csallány Gábor: Avarkori es IX-XIII. századi magyar leletek a szentesi múzeumban. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeológiai Intézetéből* 9-10 (1933-1934), 221–250.

Csallány 1956 Csallány Dezső: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Schrifttum und Fundorte*. Budapest 1956.

Érdy 1864 Érdy János: Tétényi római sírok. *Archaeológiai Közlemények* 4 (1864), 9–14.

Farkas 1888 Farkas Sándor: Magyar pogánykori lelet. *Archaeológiai Értesítő* 8 (1888), 384.

Farkas 1899 Farkas Sándor: Őskori leletekről Szentes vidékén. *Archaeológiai Értesítő* 9 (1899), 253–258.

Hampel 1893 Hampel József: A N. múzeumi régiségtár gyarapodása az április-júniusi negyedévben. *Archaeológiai Értesítő* 13 (1893), 366–370.

Hampel 1897 Hampel József: Szentesi Múzeum. *Archaeológiai Értesítő* 17 (1897), 280–281.

Juhász 2004 Juhász, Irén: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld in Szarvas–Grexa-téglagyár, FO 68*. [Monumenta Avarorum Archaeologica 7]. Szerk.: Garam, Éva – Vida, Tivadar. Budapest 2004.

Istvánovits – Kulcsár 2021 Istvánovits, Eszter – Kulcsár, Valéria: The “argumentum ex silentio”: A possible new approach in the research of the Hun period. In.: *Attila’s Europe? Structural Transformation and strategies of success in the European hun period*. Ed.: Rácz, Zsófia – Szenthe, Gergely. Budapest 2021, 435–447.

Kenyeres 1967 Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon* 1. Budapest 1967.

Kelemen – Rózsa 1999 Kelemen Márton – Rózsa Gábor: Csallány Gábor Bács-Kiskunban. In: *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1998*. Szerk.: Romsics Imre – Wicker Erika. Kalocsa 1999, 141–152.

Kovalovszki 1957 Kovalovszki Júlia: *Régészeti adatok Szentes környékének településtörténetéhez*. [Régészeti Füzetek 5.] Budapest 1957.

Labádi 1981 Labádi Lajos: A Csongrád Vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat megalakulása, működése, iratainak kezelési rendszere, 1897–1926. *Levéltári Szemle* 31 (1981), 425–430.

László 1941 László Gyula: A népvándorlaskori temetők térképezéséről. *Folia Archaeologica* 3-4 (1941), 265–267.

László 2017 László Gyula: Az ásató régész megjegyzései és a temető elemzése. In: *László Gyula: A csákberény – orondpusztai avar kori temető*. [A Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat 53]. Főszerk.: Szentpéteri József. Székesfehérvár 2017, 15–26.

Lőrinczy 2011 Lőrinczy Gábor: A padmalyos sír. in: *Régészeti Kézikönyv*. Főszerk.: Müller Róbert. Budapest 2011, 149–151.

Lőrinczy – Straub 2006 Lőrinczy Gábor – Straub Péter: Az avar kori padmalyos temetkezésekről. Szempontok a Kárpát-medencei padmalyos temetkezések értékeléséhez. *Arrabona* 44 (2006), 277–314.

Liska 1997 Liska András: Avar kori temetők és telepek Szentes határában. Régészeti lelőhelykataszter. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 3 (1997), 153–168.

Liska 2000 Liska András: Az Avar kor. In: *Szentes helyismereti kézikönyve I*. Szerk.: Kis-Rácz Antalné, Labádi Lajos, Vörös Gabriella. Szentes 2000, 57–68.

Liska 2002 Liska András: Szentes–Belsőecser 35. sz., Brebovszki V. telke. In: Szentpéteri 2002, 351.

Madaras 1991 Madaras László: *A szentes–kajáni temető és néprajzi vonatkozásai*. [Folklór és etnográfia 57]. Szerk.: Ujváry Zoltán. Debrecen 1991.

Madaras 2002 Madaras László: Szentes–Kaján. In: Szentpéteri 2002, 354.

- Mészáros 2016 Mészáros Boglárka: *Az Alföld legkésőbbi avar kori horizontjába sorolható sírleletek kritikai vizsgálata*. Szakdolgozat, kézirat. Szeged 2016.
- Milotay 1925a Milotay István (szerk): Másfélezeréves hun sírok között. *Magyarság* 127 (1925), 7.
- Milotay 1925b Milotay István (szerk): Másfélezeréves hun sírok a mindszeinti határban. *A Magyarság képes melléklete* 17 (1925), 4.
- Nagy 2005 Nagy Márta: A halomsíros kultúra leletei Szentes környékén. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica* 11 (2005), 7–36.
- Párducz 1956 Párducz, Mihály: Beiträge zur Geschichte der Sarmaten in Ungarn im II. und III. Jahrhundert. *Acta Archaeologica* 7 (1956), 139–182.
- Rózsa 1995 Rózsa Gábor: Tamásiban született, Szentesen kutatott. Ki volt Csallány Gábor? *Reggeli Délvilág* 6 (1995), 4.
- Schupiter 1928 Schupiter Elemér: Csongrádvármegyei múzeum. In: *Magyar városok monográfiája 3. Szentes*. Szerk.: Nagy Imre. Budapest 1928, 227–230.
- Szalontai 2021 Szalontai Csaba: „Hát atyámfia a múzeum nem komédia.” *A szentesi múzeum első 70 éve a korabeli sajtó alapján*. [Opitz Archaeologica 18]. Budapest 2021.
- Szenthe 2020 Szenthe Gergely: *Növényi ornamentika a késő avar kori díszítőművészetben. Kr. u. 8. század – 9. század eleje*. [A Magyarországi Kutató Intézet kiadványai 3]. Budapest 2020.
- Szentpéteri 2002 Szentpéteri, József (főszerk.): *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa I-II*. [Varia Archaeologica Hungarica 13]. Budapest 2002.
- Töttös 1995 Töttös Gábor: Rejtett értékeink. Csallány Gábor életműve. *Tolnai népújság* 6 (1995), 11.
- Vágvölgyi 2021 Vágvölgyi Zoltán: Egy múzeumigazgató emlékére. Százötven éve született a szentesi Koszta József Múzeum alapítója, Csallány Gábor. *Honismeret* 49 (2021), 7–11.
- Vörös 1998 Vörös Gabriella: Száz éves a szentesi múzeum (1897–1997). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica* 4 (1998), 297–299.
- Vida 2021 Vida, Tivadar: The Huns and the late antique settlement structure in Pannonia. In: *Attila's Europe? Structural Transformation and strategies of success in the European hun period*. Ed.: Rácz, Zsófia – Szenthe, Gergely. Budapest 2021, 173–199.

Rövidítésjegyzék

SzKJM RA A szentesi Koszta József Múzeum Régészeti Adattára